

**Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu
Değerlendirilmesi**

A Review of the Sources of the National Struggle and the Era of Atatürk

Fatma ACUN*

Öz

Makalede, Milli Mücadele ve Atatürk dönemi tarihine ait kaynakların saklandığı yerler, türleri, özellikleri, tarihçi tarafından kullanım alanları ve işleme yöntemleri üzerinde durulmakta, her bir veri türünün, tarihî bilgi üretimine katkısı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Kaynakların saklandığı yerler, üç kısım halinde incelenmektedir: 1-Arşivler, 2- Kütüphaneler, 3- Müzeler. Her bir kurumun niteliği ve önemi hakkında bilgi verilerek, başvurulması gereken belli başlılarının adları belirtilmiştir. Arşivlerde saklanan kaynaklar cerideler, gazeteler, dergiler, mecmualar ve diğer süreli yayınlar, günlükler ve günlük notları, mahkeme zabıtları, meclis zabıtları, mektuplar, not defterleri kayıtları, nüfus idaresi kayıtları, resmi dairelerde tutulan kayıtlar, resmi yazışmalar, tapu sicilleri, tebrik mesajları ve yazıları ve telgraflar olarak tasniflenmiş, içerikleri ve kullanım yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Kütüphanelerde saklanan kaynaklar, Atatürk'ün söylev ve demeçleri, önemli konuşmaları, Atatürk'ün vecizeleri (özdeyişleri), biyografiler ve otobiyografiler, devlet büyüklerinin söylev ve demeçleri, döneme ait kanun ve yönetmelikler, hatıralar (hatırat), her çeşit edebî eser (şiir, hikâye, roman), istatistik kayıtları, kongre ve seminer notları ve tutanakları, kronolojiler ve kronolojik bilgiler, milli mücadele anekdotları, hikâyeleri ve fıkraları, yabancı yayınlar, yıllıklar, almanaklar ve anallar adları altında tasniflenerek, haklarında bilgi örnekleriyle birlikte verilmiştir. Müzelerde saklanan kaynakların yalnızca adlarının sıralanmasıyla yetinilmiştir. Makalenin amacı, tarih araştırmacıları ve öğrencilerini, döneme ilişkin kaynak malzeme türleri ve bunların bütünsel biçimde kullanımı hakkında bilgilendirmektir.

Anahtar Sözcükler: Milli Mücadele, Atatürk, tarih metodolojisi, kaynak, arşiv, kütüphane, müze.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, facun@hacettepe.edu.tr

Abstract

Examining the source material from the period of National Struggle and the era of Atatürk, this article focuses on the places where these documents are housed, their types, and methods by which they are studied. The article also emphasizes the ways in which the historian makes use of the information these sources provide and their contribution to the advancement of historical knowledge. The article analyses the location of the source materials under three headings: archives, libraries, and museums, and provides contact information for some of the main locations. The source material housed in the archives is categorized under the headings of newspapers, journals and periodicals, diaries, court records, parliament papers, private letters, notes, censuses, official records, official correspondence, registers, postcards, and telegrams. Information is given about the content of each source and its use in historical studies. Sources found in the libraries are classified under the categories of speeches and statements by Atatürk, sayings by Atatürk, biographies and autobiographies, statements by statesmen, law codes, memoirs, literary sources (poems, stories, novels), statistics, congress and symposium records, chronologies, anecdotes, yearbooks and almanacs. Information is also given about each of these sources together with sample studies. Finally, the names of artifacts displayed in museums and public places are listed, and some summary information is given. This article aims at bringing to the attention of history students and researchers the abundance of the source material concerning the national struggle and Atatürk's life, and their use in an integrated way.

Keywords: National Struggle, Atatürk, methodology of history, source, archive, library, museum.

Giriş

Yakın dönem tarihi kapsamına giren Cumhuriyet tarihinin ilk dönemlerine ait kaynak türlerinin çeşitliliği ve bolluğu karşısında, bunlardan yeterince istifade edildiğini söylemek mümkün değildir. Döneme dair araştırmalarda, kullanılan belgelerin kaynak değeri, formüle edilen sorulara cevap verebilirliği ve nesnelliği gibi konularda eleştirel değerlendirmenin, çoğu zaman göz ardı edildiği gözlemlenmektedir. Halbuki, bir tarih araştırmasında yapılacak ilk iş kullanılan kaynağın sağladığı verinin sınırlarını, geçerliğini ve güvenilirliğini tespit etmektir. Kaynak kritiğinin yapıldığı bu ön çalışmadan sonra, kaynağın ihtiva ettiği verinin değerlendirilmesine geçilebilir. Bir konunun yalnızca bir kaynak grubu üzerinden çalışılmayacağı, diğer kaynak grupları ile bağlantıların kurulması gereği herkesçe bilinmektedir. Ancak, zaman ve konu sınırlaması gibi nedenlerle, tarih araştırmacılarının, genelde, yalnızca yazılı kaynaklara müracaat etmekle yetinilmektedir. Cumhuriyet tarihinin günümüze doğru ilerledikçe giderek artan kaynak türleri dikkate alındığında, mümkün olduğunca fazla kaynak türünü kullanmanın gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Bu makalede, Milli Mücadele ve Atatürk dönemin tarihine ait kaynakların muhafaza edildiği yerler, türleri, özellikleri, tarihçi tarafından kullanımındaki avantaj ve

dezavantajları üzerinde durulmakta, her bir türünün, tarihi bilgi üretimine ne tür katkısı olacağı tespit edilmeye çalışılacaktır. Öncelikli olarak, veri türlerinin toplu bir değerlendirmesinin amaçlandığı çalışmada, veri türlerine ve bunlar üzerinde yapılan araştırmalara ilişkin örnekler, makalenin hacmini haddinden fazla artıracığından, birkaç örnekle yetinilmiştir.¹

Kaynakların Bulunduğu Yerler

Arşivler

Latince’de resmî daire, belediye sarayı anlamındaki *archivum*’dan gelen arşiv kelimesi günümüzde üç manada kullanılmaktadır:

1. Tarihi belgelerin saklandığı yer.
2. Tarihi belgeleri saklamak ve onlara ulaşımı kolaylaştırmakla sorumlu organizasyon.
3. Devlet, çeşitli kurum ve kuruluşlar, bireyler ve aileler tarafından oluşturulan veya toplanan; olayları, gelişmeleri, kurumların yapıları ve fonksiyonlarını, bireylerin kariyerlerini ve faaliyetlerini belgeleyen evrak, film, görsel işitsel materyal gibi kayıtlar.

Modern arşivlerde saklanan kayıtlar, fotoğraf, film, video ve ses kayıtları, bilgisayar kayıtları ile birlikte, elyazması, mektup, günlük gibi basılmamış belgeleri içerir. Kurumlar gibi bireyler de, faaliyetlerinin neticesinde, yazılar yazarak, fotoğraflar çekerek, filimler yaparak, günlükler, raporlar veya diğer tür belgeler tutarak kayıt oluştururlar. Arşiv değerini taşıyan bu kayıtlar, geçmiş hakkında, gerçekte ne olduğuna, niçin ve nasıl olduğuna dair önemli bilgiler ihtiva eder. Arşiv materyalini diğer kayıtlardan ayırt eden en önemli nokta, kayıtların sürekli olarak saklanmasıdır. Kütüphanelerin aksine, arşivier basılı olmayan materyali muhafaza eder. Arşiv materyalleri birincil kaynak olarak da bilinir. Arşiv kaynakları, tek nüshalı ve yerine konulamaz belgelerdir. Tabiatı gereği, arşiv materyalleri, kolayca zedelenebilen uygunsuz kullanıma duyarlı belgelerdir. Bir arşiv materyali kaybolur, çalınır, tahrip edilir veya yanarsa içindeki bilgi de, geri getirilemeyecek biçimde kaybolur. Bu nedenle arşivler belirli güvenlik uygulamalarına tabidir. Yine aynı nedenle, arşiv materyali, kontrol altında, özel okuma salonlarında kullanıma sunulur.

Oluşturulmaları bakımından, tarihi belgelerin saklandığı tarihi arşivler ve kamu ya da özel kurumların faaliyetleri esnasında ürettikleri belgelerden oluşan kurum arşivleri olarak; bulundukları ortam bakımından ise, fiziki ve elektronik arşivler olarak ikiye

¹ Bu konuda, dönemin kaynaklarının toplu değerlendirildiği, müracaat eseri niteliğindeki takip eden çalışmalara bakılabilir: Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, Kaynaklar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2004. Fatma Acun, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara (baskıda).

ayrılabilir. Tarihi arşivler fiziki mekanlarda muhafaza edilmektedir. Kamu veya özel kurum arşivleri ise başlangıçta fiziki mekanlarda oluşturulmalarına rağmen, gelişen teknoloji sayesinde, elektronik ortamlara aktarılmaktadır. Elektronik arşivlere, Açık Erişim Arşivi de denilmekte ve daha çok kurumlar tarafından benimsenen bu arşiv türünde, belgeler elektronik ortamlarda saklanarak İnternet üzerinden kullanıma sunulmaktadır. Milli mücadele ve Atatürk dönemine ilişkin belgelerin muhafaza edildiği arşivlerin başlıcaları alfabetik sırayla aşağıda verilmiştir. Resmi kurumların bütün arşivleri zikredilmeyip, Resmi Kurum ve Kuruluşların Arşivleri kategorisine dahil edilmiştir.

- **Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Ankara:** Osmanlı son dönemindeki savaşlar ve Milli Mücadele'nin askeri yönüyle ilgili belgeler mevcuttur.
- **Bakanlıklar ve Resmi Kurum Kuruluşların Arşivleri, Ankara:** İlgili bakanlıklarda bulunmakta ve bakanlığın Cumhuriyet dönemine ait evrakları muhafaza edilmektedir. Bunlar, bakanlıkların işleyişi esnasında üretilen belgelerdir.
- **Cumhuriyet Arşivi, Ankara:** Millî Mücadele, T.B.M.M. hükümeti ve Cumhuriyet dönemine ait, resmi belgeler bulunmaktadır. Günümüzdeki çeşitli resmi kurum ve kuruluşların, Cumhuriyetin ilk yılları ve öncesine ait evrakları da, arşiv bünyesinde muhafaza edilmektedir. Arşive İnternet'ten ulaşılabilinmekte ve katalog taraması yapılmaktadır (<http://www.devletarsivleri.gov.tr>).
- **Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Ankara:** Cumhurbaşkanlığı makamının ihdasından itibaren (1923), bu makam ve makama gelenlerle ilgili resmi belgeler saklanmaktadır.
- **Emekli Sandığı Arşivi, Ankara:** Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra, çeşitli kurumlar için oluşturulan emekli sandıkları ile 1950 yılında kurulan Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kamu kesiminde çalışan memurlar ve askeri personele ait emeklilik, maluliyet, ölüm vb. konularda kayıtlar muhafaza edilmektedir. Günümüzde T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde yer almaktadır.
- **İnönü Vakfı Arşivi, Ankara:** İsmet İnönü'ye ait çeşitli belgelerin saklandığı özel bir arşivdir. Araştırmacıya açık değildir. Ancak, özel izinle araştırma yapılmaktadır.
- **Kızılay Arşivi, Ankara:** Yardım kurumu olan, Osmanlı dönemindeki *Hilal-i Ahmer Cemiyeti*, günümüzdeki Kızılay'ın kurum tarihine ve faaliyetlerine ilişkin belgeleri ihtiva etmektedir.

- **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul:** *Bank-ı Osmanî-i Şahane* adıyla 1863'de kurulan bankanın faaliyetlerine ilişkin evrak muhafaza edilmektedir. Bankanın, Türkiye dışında, Fransa ve İngiltere'de de arşivleri bulunmaktadır. Türkiye'de araştırmacılara açılan ilk özel arşivdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez bankası, emisyon bankası ve hazine olarak görev yaptığı döneme ait belgeler mevcuttur. Muhasebe defteri, zabıt ve yazışma dosyaları, personel kayıtları ve fotoğrafları, hisse senedi ve banknot gibi belgeler de bulunmaktadır. Arşiv kataloğu İnternet'ten sorgulanabilmektedir (<http://www.obarsiv.com/arsiv-arsiv.html>).
- **Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Arşivi, Ankara:** Osmanlı Devleti'nde, 1848'den itibaren tutulan tapu tahrir ve tapu sicil defterleri bulunmaktadır. Balkanlar'dan Kafkaslara ve Basra körfezine kadar uzanan, günümüzde 30'dan fazla devleti içerisine alan coğrafi sahanın Osmanlı dönemine ilişkin bilgileri, arazi, nüfus, idari ve mülki taksimat konularında kayıtları ihtiva etmektedir. Toplam 2334 adet defter mevcuttur. Bu defterler, mülkiyet ve sınır ihtilafları konularında günümüzde de kullanılmaktadır. Cumhuriyet dönemine ait arazi ve mülkiyet kayıtları da mevcuttur.
- **TBMM Arşivi, Ankara:** TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılışından bu yana yürüttüğü yasama ve yönetim görevleri sonucunda oluşan, her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, harita, fotoğraf, film, fotokopi, ses ve görüntü bandı ve benzeri belge ve materyali ihtiva etmektedir. Arşiv materyali Dosyalar, Tutanaklar, Komisyonlar Evrakı ve Kayıt Defterleri halinde dört kısımda tasniflenmiştir.
- **Türk Tarih Kurumu Arşivi, Ankara:** Osmanlı son dönemi, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyetin ilk yılları ve Atatürk dönemine ait, dört bölüm halinde tasnif edilmiş belgeler bulunmaktadır. Satınalma veya bağış yoluyla edinilen çeşitli belgelerin büyük bölümü Osmanlıcadır. Latin harfli belgelerin yanı sıra, İngilizce, Fransızca, Almanca belgeler de bulunmaktadır. Arşivin, yirmi bine ulaşan zengin bir fotoğraf koleksiyonu da bulunmaktadır.
- **Üniversite Arşivleri, Ankara, İstanbul ve diğer şehirlerde:** Kuruluşlarından itibaren, üniversitelerin işleyişi esnasında oluşan eğitimle ilgili kayıtları ihtiva etmektedir. Her üniversitenin kendi bünyesinde yer almaktadır.
- **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri, Ankara, İstanbul ve diğerleri:** Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kurulan vakıflara ait kayıtlar muhafaza edilmektedir. Arşiv Ankara'dadır. İstanbul ve diğer bazı illerde de arşivler bulunmaktadır.

Ayrıca, belediyeler çeşitli okullar, özel kuruluşlar ve ailelerin de arşivleri vardır.

Kütüphaneler

Arşivlerin ardından araştırmacıların müracaat edeceği ortamlardan ikincisi kütüphanelerdir. Araştırma konusu ile ilgili yayınlanmış eserlere kütüphanelerden ulaşılabilir. En sade tanımıyla kütüphane, kitap ve süreli yayınların toplandığı yerdir. Kütüphane ile şahısların özel koleksiyonlarına da atıfta bulunmaktadır. Fakat genelde kastedilen, bir kurum veya şehir idaresi tarafından kurulan ve desteklenen büyük yayın koleksiyonlarıdır. Kütüphaneler, arşivleri gibi yayınlanmamış ve tek nüshalı belgeleri değil, yayınlanmış ve nüshaları olan eserleri bünyelerinde toplar. Akademik ve halk kütüphaneleri olarak ikiye ayrılabilir. Akademik kütüphanelerin amacı, akademik araştırmayı ve öğrenimi desteklemektir. Bu tür kütüphanelerde, akademik olmayan yayınlar bulundurulmaz. Büyük kurumlar, belli konuda akademik ihtisas kütüphanelerine sahip olabilir. Milli Kütüphane ve Üniversite kütüphaneleri, bunların bünyesinde yer alan koleksiyonlar (sanat, müzik gibi) araştırmacıların çalışmalarının başlangıcında müracaat edeceği yerlerdir.

- Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Ankara.
- ATASE Başkanlığı Kütüphanesi, Ankara.
- Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Kütüphaneleri ve Kitaplıkları, Ankara ve diğer illerde.
- Milli Kütüphane, Ankara.
- Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara.
- Üniversite Kütüphaneleri (Bilkent Üniversitesi vs.) Ankara.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, İstanbul.

Müzeler

Müzeler, eskiyi temsil ettiği, değerli ve ilgi çekici olduğu düşünülen nesnelerin, bunlara dair bilgilerin toplandığı, muhafaza edildiği ve sergilendiği binalardır. Müzeler, halka ve araştırmacılara ilham almaları, öğrenmeleri ve araştırma yapmaları için çeşitli kültür nesnelerini ve numunelerini sunar. Kâr amacı gütmeyen ve toplumun hizmetinde olan müzeler halka açıktır. Belli bir dönemi kapsayan müzeler olduğu gibi, belli temaya yönelik müzeler de mevcuttur. Teknolojinin yarattığı imkanlardan istifade edilerek, günümüzde müzeler sanal ortamda ziyaretçilere açılmaktadır. Milli Mücadele ve Atatürk dönemiyle ilgili aşağıda adları sıralanan müzeler, halka ve araştırmacıya açıktır.

Anıtkabir Müzesi (Ankara), Atatürk Eğitim Müzesi (Ankara). Atatürk Evleri (muhtelif şehirlerde), Atatürk Müzeleri (muhtelif şehirlerde), Dolmabahçe Sarayı Müzesi, (İstanbul), Etnografya Müzesi (Ankara), Türk İnkılâp Tarihi Müzesi (Ankara Üniversitesi, Ankara), 75. Yıl Eğitim Müzesi (Ankara).

Kaynak Türleri ve Tanıtımı

Arşivlerde Muhafaza Edilen Kaynaklar

Yazılı Kaynaklar

Milli Mücadele ve Atatürk dönemine ait arşiv kaynakları çoğunlukla yazılıdır, daha az miktarda olmak üzere görsel ve sözlü kaynak türleri de mevcuttur. Milli Mücadele dönemi kaynakları, çoğunlukla el yazısı ile yazılmış, ilgililerin imzalarını taşıyan belgelerdir. Atatürk dönemi belgeleri ise, genellikle matbu eserlerdir. Her iki tür belge de arşiv belgesi niteliğindedir ve aşağıda alfabetik sırada sunularak, haklarında bilgi verilecektir.

- Cerideler
- Gazeteler, Dergiler ve Mecmualar ve diğer Süreli Yayınlar
- Günlükler ve Günlük Notları
- Mahkeme Zabıtları
- Meclis Zabıtları
- Mektuplar
- Not Defterleri Kayıtları
- Nüfus İdaresi Kayıtları
- Resmi Dairelerde Tutulan Kayıtlar
- Resmi Yazışmalar
- Tapu Sicilleri
- Tebrik Mesajları ve Yazıları
- Telgraflar

Cerideler

Cerideler, Osmanlı döneminde çıkarılmaya başlanan, Milli Mücadele döneminde ve sonrasında çıkarılmasına devam edilen resmi gazetelerdir. Osmanlı resmi gazetesi olan Takvim-ı Vekayi (ilk çıkışı 1831) İstanbul'da yayınlanırken, *TBMM'nin Ceride-i Resmîyesi* de Ekim 1920'de yayına başlamıştır. Kasım 1923'de *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Resmi Gazetesi* adını alan resmi gazetenin yayını günümüzde de devam etmektedir. Kanunlar, tüzükler, bakanlar kurulu kararları, anlaşmalar ve bazı mevzuatın resmi gazetede yayınlanmasından sonra yürürlüğe girmesi nedeniyle, resmi gazetelerde bu tür verileri bulmak mümkündür. Özellikle, kanun değişikliği ve yeni yürürlüğe giren kanunlar konusunda, mutlaka müracaat edilmesi gereken kaynaklardır.

Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Ruzname-i Ceride (Tıbbi Takvim), Ruzname-i Ceride-i Havadis.

Gazeteler, Dergiler, Mecmualar ve Diğer Süreli Yayınlar

Döneme ilişkin hemen her tarih araştırmasında müracaat edilmesi gereken günlük gazeteler, tarih araştırmalarında kullanılan basılı kaynaklardan, beklide en önemlisidir.

Gazeteler tarihçiye üç noktada veri sağlar. İlki, döneminde en çok etki yaratan siyasi ve toplumsal olayları ve görüşleri yansıtır. İkincisi, gazeteler meydana gelen olaylara ilişkin günlük kayıtları sunar. Diğer bir ifadeyle gazeteler, tarihi olayların kaydedildiği ilk müsveddelerdir. Üçüncüsü, gazeteler günlük haberciliğinin yanı sıra, bazı konularda ayrıntılı görüşleri sunar. Gazetelerden edinilen veriler tarihçinin günlük olaylar, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler ve dönemin fikriyatı hakkında malumat sahibi olmasını sağlar. Milli Mücadele yıllarında, Türkçe yayınlanan yüze yakın günlük gazetenin yanı sıra, 8 Arapça, 12 Fransızca ve 1 İbranice gazete yayınlanmıştır.

Dergi, mecmua vb. yayınlar, genellikle haftalık, 15 günlük, aylık, 3-6 ayda veya yılda bir çıkarılan süreli yayınlar kapsamına girmektedir (Yalçın, 2004:160-235). Yorumun, haber vermenin önüne geçtiği, fikirlerin açıklandığı, hatta savunuculuğunun yapıldığı yayınlardır. Bu tür yayınlar, belli alanlarda ve konularda ihtisaslaşmışlardır ve belli eğilimler doğrultusunda yayın yaparlar. O nedenle, üzerine araştırma yapılan konuyla ilgili, döneminde çıkarılan süreli yayınlara mutlaka bakılmalı, verilen bilgiler, yayının eğilimi bağlamında değerlendirilmelidir.

İttihat ve Terakki Dergisi, Milli Mecmua, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkar, Tanin, İkdâm, Alemdar, Hakimiyet-i Milliye, Babalık, Hürriyet Gazetesi (Londra, İngiltere), Kanuni Esasi Gazetesi (Kahire, Mısır), Meşveret Gazetesi (Kahire, Mısır).

Günlükler ve Günlük Notları

Günlükler, yazarının şahit olduğu olaylarla birlikte, olaylar karşısında geliştirdiği kendi kişisel tepki ve tavır alışlarını yansıtan kaynaklardır. Günlük tutan yazar, edebi metinlerin biçimsel sınırlamalarından uzaktır. Gözlem yapma, düşünme ve bunları kaydetme düşüncesi ön plandadır. Siyasetçiler için günlükler, otobiyografilerini yazma zamanı geldiğinde kullanabilecekleri bir tür hafıza tazeleyici yerine geçer. Tarihçinin müracaat edeceği çok sayıda resmi kayıt bulunsun da, 20. yüzyılın siyasi olaylarını ve aktörlerini inceleyen tarihçi için günlükler ve günlük notları özel bir önem taşır. Arşiv kaynakları içerisinde, yazarının elinden çıkması, aracısız olması ve günü gününe tutulması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Geniş okuyucu kitlesini göz önünde bulundurmadan kaleme alındıkları için, kimseyi etkileme endişesi yoktur. Ancak, günlüklerin, günü gününe tutulmuş olanları makbuldür. Olaylar yaşandıktan sonra yazılan günlükler makbul değildir.

On Yıllık Savaşın Günlüğü, izzettin Çalışlar-İsmet Görgülü-Ömer Çendeoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Lozan Günlüğü, Amerika'nın Türkiye Büyükelçisinin Anıları, Hatıraları, Joseph C. Grew, Türkçeye çeviren: Kadri Mustafa Oraglı, İstanbul 2001.

Mahkeme Zabıtları

Milli Mücadele esnasında ve sonrasında görev yapan sivil ve askeri mahkemeler ve yine aynı dönemlerde, ihtiyaca binaen ihdas edilen İstiklal Mahkemeleri tarafından tutulmuş olan zabıtlar, tutanaklar, raporlar ve nihai mahkeme kararlarıdır. Kamu kayıtları niteliğindeki bu tür belgeler, gündelik hayata, sosyal olaylara ilişkin önemli veriler sağlar. Bir kısmı, küçük çaplı anlaşmazlıklar ve cürümler hakkında tutulmuştur, bu özelliği sebebiyle, toplum hayatına dair tarihçiye önemli veriler sunar. Ancak, mahkeme kayıtlarının tamamı işlenen suçlarla ve anlaşmazlıklarla ilgili olduğu için, araştırmacıya, toplumun tamamı problemleri gibi görünebilir. Hâlbuki kayıtlar yalnızca anlaşmazlıkları yansıtmaktadır. Diğer yandan, kayıtlara yansıyan, anlaşmazlıkların yalnızca bir kısmıdır. Tarihçi, her anlaşmazlığın mahkemeye yansımadığını, bazılarının da mahkemeye yansımadan çözüldüğünü gözden kaçırmamalıdır.

Ankara İstiklal Mahkemesinin Zabıtları (1920-1926 Yıllarına Ait), Ahmet Nedim, İşaret Yayınları, Ankara 1993.

İzmir Suikastı: İstiklal Mahkemeleri Adil miydi? İddianame ve Kazım Karabekir'in Savunması, Sümer Kılıç, Emre Yayınları No: 31, Yakın Tarih Serisi: 19, İstanbul 1994.

Meclis Zabıtları

Meclis zabıtları, araştırmacıların en fazla ilgi duyduğu kaynaklardır. Meclis oturumlarında yapılan konuşmaları olduğu gibi yansıtan bu kayıtlar, özellikle politik söylem çalışmaları için önemlidir. Meclis zabıtları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılışından itibaren tutulan, günlük çalışmalarının tamamının kaydedildiği kayıtlardır. Meclis çalışmaları ve oturumlarında ele alınan, ülkenin gündemini işgal eden meseleler hakkında karar alma sürecinde yapılan tartışmaları ihtiva etmektedir.

TBMM tutanakları, 1945 yılına kadar Zabıt Ceridesi adıyla yayınlanmıştır. 1945-1954 tarihleri arasında TBMM Tutanak Dergisi, 1954-1960 tarihleri arasında tekrar Zabıt Ceridesi adıyla yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren yeniden Tutanak Dergisi adını alarak günümüze kadar ulaşmıştır. Meclis zabıtlarının, özellikle oturumlarla ilgili kısımları titizlikle ve dikkatle tutulmuş, hakikatte oturumlarda söylendiği gibi olmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle, güvenilirliği yüksek belgelerdir. Diğer yandan, resmi belge olması nedeniyle, devlet tarafından üretilen diğer belgeler gibi, resmi görüş lehine önyargılıdır. Araştırmalarda, ilgililenen konuya dair diğer belgelerle birlikte değerlendirilerek kullanılması tavsiye edilir.

Mektuplar

Mektup, şahsa özel yazılmış, yalnızca yazılan kişiyi ilgilendiren, özellikle telefonun icadından önce, sıkça müracaat edilen iletişim aracıdır. Resmi mektupların

yanı sıra, bu kategoride değerlendirilmesi gereken diğer tür de, siyasî aktörlerin ve bireylerin özel hayatlarıyla ilgili mektuplar ve yazışmalardır. Her iki tür mektup da, tarih belgesi olarak, özellikle siyasî tarihçiler için önemli kaynaklardır. Siyasetçilerin özel mektupları ve yazışmaları, resmi kayıtlarda değinilmeyen pek çok şeyi açığa çıkartması bakımından önemlidir. Özel mektuplar, eğer mevcutsa, şahısların kişilikleri ve fikirleri konusunda teferruatlı bilgi sunan günlüklerle birlikte değerlendirilmelidir.

Lozan Muahedesine Merbut Mektuplar, İkdam Matbaası, İstanbul Hicri 1339.

Atatürk'ün Özel Mektupları, Sadi Borak, Varlık Yayınları, Ankara 1961.

Not Defterleri Kayıtları

Yapılan toplantı ve görüşmelerde tutulan veya bir vesile ile el yazısıyla yazılmış notlar, tarihi açıdan çok özel önem taşıyan, tabii biçimde meydana gelmiş kaynaklardır. Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış önemli şahsiyetler, komutanlar, askeri ve sivil liderlerin yaşadıkları ve şahit oldukları önemli olayları, katıldıkları toplantı, seminer ve gezileri kaydetmiş oldukları not defterlerindeki kayıtlardır. Bu tür kayıtların orijinaleri arşiv kaynağı olarak kabul edilmekte ve araştırmacılar tarafından, özellikle biyografi çalışmalarında kullanılmaktadır.

Atatürk'ün Not Defterleri, Ali Mithat İnönü, Gündoğan Yayınları, Atatürkçü Düşünce Dizisi, Ankara 1998.

Atatürk'ün Not Defterleri, 5 Cilt Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.

Nüfus İdaresi Kayıtları

Dönemin nüfus idaresi tarafından, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için tutulmuş olan her türlü nüfus ve hüviyet kayıtlarıdır. Bu tür kayıtlar, toplumun etnik-dini yapısı, demografik eğilimler, göçler vb. konularında çalışan araştırmacılara teferruatlı bilgiler sunar. Resmi kayıtlar olması nedeniyle güvenilir kaynaklardır.

Resmi Dairelerde Tutulan Kayıtlar

Bürokrasinin işleyişi esnasında meydana gelen belgeler, resmi kayıtları oluşturur. Arşiv belgeleri içinde en büyük yeri tutan, devlete ait kayıtlardır. Üzerinde en fazla araştırma yapılan bu kayıtlar arasında, resmi yazışmalar, raporlar, tutanaklar, alınan ve gönderilen mektuplar, tebliğler, yabancı ülkelerde görev yapan elçilerin yazıları ve raporları önemli yer tutmaktadır. Mahalli idareler, kamu kurum ve kuruluşları, siyasi partiler, sendikalar vb. resmi hüviyete sahip kuruluşlar tarafından tutulmuş olan ve her geçen gün sayısı ve hacmi hızla artan resmi kayıtlar, tarihçiler için önemli bir kaynak grubunu oluşturur.

Resmi Yazışmalar

Devlet kuruluşları ve şahıslar arasında, belli konulara dair karşılıklı yapılan, gönderen kişi veya kuruluşun açık kimliği, yazının tarihi ve sayısı belli olan, imzalı ve

mühürlü resmi yazışmalardır. Milli Mücadele sırasında el yazısı ile yazılmış bu türden resmi yazışmalar mevcuttur. Yazışmalar, belli bir olayı takip ederken araştırmacının mutlaka başvurması gereken kaynaklardır.

Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç ve Yazışmaları, Sadi Borak, Halkevleri Kültür Vakfı, Ankara 1980.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, 2 Cilt, Mustafa Ömer, Kültür Bakanlığı Yayınları, Atatürk Dizisi, Ankara 1985.

Tapu Sicilleri

Tapu sicilleri bireylerin, kamu ve özel kuruluşların arazi kayıtlarıdır. Arazi sahibiyeti, intikali ve statüsüne dair bilgileri ihtiva eder. Bu kayıtların büyük bir çoğunluğu, uzun yıllardan beri korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde saklanmakta olan kayıtlar arasında, Osmanlı Tapu Teşkilatı ve Cumhuriyetin ilanından sonra kurulan Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü tarafından, bütün vatandaşların taşınmaz mallarına, orman arazileri ve devletin taşınmaz mallarına ve arazilerine ait, tapu kayıtları, kadastro dokümanları ve bilirkşi raporları mevcuttur.

Tebrik Mesajları ve Yazıları

Dönemin sivil ve asker önemli şahsiyetleri, devletin ileri gelenleri ve yöneticileri tarafından el yazısı ile yazılmış, genellikle tarih (gün, ay ve yıl) belirtilerek imza edilmiş orijinal tebrik yazıları ve kutlama mesajları da arşiv kaynakları arasına dahil edilebilir. Ancak, arşivlerde bu tür belgelere çok az oranda rastlanır veya hiç rastlanmaz.

Telgraflar

Milli Mücadele'nin kazanılmasında telgraf yoluyla haberleşmenin çok önemli bir yere sahip olduğu ve Anadolu'da çok yaygın biçimde kullanıldığı göz önüne alındığında, önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Cumhuriyetin ilk yıllarında, haberleşmenin büyük bir kısmının telgraf aracılığıyla yapıldığını dolayısıyla, dönemin önemli şahsiyetlerinin kendi aralarında veya devlet kuruluşları ile yaptıkları telgraf haberleşmelerinin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Posta Teşkilatı'nda toplanmış, büyük bir bölümü orijinal el yazıları ile yazılmış olan Milli Mücadele ile ilgili telgraflar, takip eden dönemlerde, muhafaza edilmek üzere arşivde bir araya getirilmiştir. Telgraflar, olayları yakından takip etmek isteyen araştırmacıları, dakika gelişmelerinden haberdar ederek, olayları yeniden inşa sürecine katkıda bulunurlar.

*Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyanname*leri, IV. Cilt, Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991.

Lozan Telgrafları: Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Görsel Kaynaklar

Bu gruptaki kaynaklar, görüntüye dayalı, gözün görebildiği, geçmişe ait her tür veriyi kapsamaktadır. İki ve üç boyutlu olarak ikiye ayrılan görsel kaynaklarda, iki boyutlular, fotoğraf, resim, afiş gibi basılı materyali, üç boyutlular ise, nesneleri ifade etmektedir. Arşivlerde iki boyutlu görsel materyaller saklanmakta, tarih araştırmalarında da genellikle bunlar kullanılmaktadır. Müzelerde muhafaza edilen üç boyutlu materyalin tarihçiler tarafından kullanımı oldukça nadirdir. Teknolojik imkanların artmasıyla birlikte, günümüzde olayların görüntü kayıtları da alınmakta, gelecek araştırmalar için veri biriktirilmektedir. Görsel kaynaklarda yazı ya, hiç yoktur ya da, asgari düzeydedir. Film, video kaydı olarak düşünüldüğünde sesle birleştirilmiş durumdadır. (Acun, 2004: 95-118)

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, okuma-yazma oranının çok düşük olduğu bir toplumda görselliğin, yeni düşünceleri ve yeni yapılan inkılâpları anlatmak üzere müracaat edilen bir vasıta olduğu düşünüldüğünde, görsel verilerin önemi daha da artmaktadır. Milli Mücadele ve Atatürk dönemine ilişkin görsel kaynaklar şöyle sıralanabilir:

1. Afişler, İlanlar, Reklamlar
2. Fotoğraflar ve Fotoğraf Albümleri
3. Diyapozitif ve Slaytlar
4. Haritalar, Planlar, Taslaklar, Krokiler ve Tarih Atlasları
5. Pullar
6. Sessiz/Sesli Sinema ve Film Görüntüleri, Video Kayıtları
7. Tablo, Resim, Gravür ve Minyatürler

Afişler, İlanlar, Reklamlar

Dönemin önemli olaylarını halka duyurmak amacıyla hazırlanmış olan afişler, ilanlar (el, gazete, duvar ilanları) ve reklam amaçlı hazırlanmış materyaller, tarih araştırmalarında, özellikle propaganda, seçim ve söylem çalışmalarında önemli kaynaklardır. Ancak, arşivlerde bu tür materyale çok az oranda rastlanır veya hiç rastlanmaz. Küçük alanda çok bilgi vermeyi amaçlayan bu tür kaynaklarda mesajlar semboller yoluyla iletmeye çalışıldığından, semiyotik (sembolizm) tekniklerinin kullanılarak çözümlenmesi gerekir.

Fotoğraflar ve Fotoğraf Albümleri

Sağladığı görüntü anlık olmasına rağmen, fotoğraflar, tarih araştırmacısına, hiç bir zaman şahit olamayacağı olayların ve yine, görmesi mümkün olmayan şahısların görüntülerini sunar. Milli Mücadele ve Atatürk dönemi olaylarının, sivil ve askeri şahısların, devlet büyükleri ve idarecilerinin tek veya grup halinde veya halk arasında çekilmiş fotoğrafları önemli görsel kaynaklardır. Fotoğraflar tek başlarına da önem taşımakla beraber, albüm şeklinde bir araya getirildiklerinde, daha anlamlı ve kullanışlı

hale gelir. Fotoğraf albümlerinde, mevcut her bir fotoğrafın çekim tarihi ve yeri, fotoğrafta yer alan kişilerin adları ile birlikte, fotoğrafın konusu ve diğer bazı özelliklerini açıklayan notlara da yer verilmektedir. Döneme ait mevcut fotoğrafların sonraki yıllarda bir araya getirilmesi ve ilgili açıklamalar eklenerek yayınlanmasıyla oluşturulan albümler, geçmişin anlık görüntülerini tarihçilere sunar. Milli Mücadele ve Atatürk dönemi, fotoğrafların oldukça bol olduğu fakat tarih araştırmalarında nadiren kullanıldığı dönemdir.

Cephelerden Kurtuluş Savaşına İmparatorluktan Cumhuriyete Fotoğraf Albümü,
Kültür Bakanlığı Yayınları, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, Hazırlayan: Mehmet
Özel, Ankara, 1992.

Atatürk Albümü, Cumhuriyetimizin 70. Yıldönümünde Atatürk'e Saygı, Hazırlayan:
Mehmet Özel, Kültür Bakanlığı Yayınları, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü,
Ankara 1994.

Diyapozitif ve Slaytlar

Döneminde çekilmiş diyapozitifler ve slayt görüntüleri de, görsel veri grubuna dahil edilebilir. Ancak, bu kaynak grubu arşivlerde yok denecek kadar azdır. Fotoğraflar gibi, son dönemlerde kullanılmaya başlanmıştır.

Haritalar, Planlar, Taslaklar, Krokiler ve Tarih Atlasları

Özellikle, Milli Mücadele dönemindeki askeri harekâtlarda kullanılan, o dönemde veya daha önceki yıllarda üretimi ve baskısı yapılan harita ve planlar ile hazırlanan taslak ve krokiler, çok önemli ve orijinal görsel arşiv materyali arasındadır. Harp tarihi araştırmalarında ve coğrafi bilgi gerektiren çalışmalarda mutlaka müracaat edilmesi gerekir.

Sevr Antlaşması Haritaları, 20.08.1920, Türk Tarih Kurumu.

İstiklal Savaşı Ait Türkiye Haritaları, Türk Tarih Kurumu.

Pullar

Küçük karede büyük anlamlar ifade eden pullar, çıkarıldıkları dönemdeki önemli gelişmeleri yansıtan görsel malzemelerdir. Osmanlı döneminden beri çıkarılmakta olan pullarda, özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişi görsel olarak takip etmek mümkündür. Hatıralar (örneğin Atatürk'ün ölümü, 27 Mayıs Anayasası hatırası) ve yıldönümleri için çıkarılanların yanı sıra, belli seriler halinde yayınlananları mevcuttur. Pullardaki resim ve desenler, büyüklükleri, renkleri, sayıları incelenerek, ait oldukları dönemin olaylarına dair önemli ipuçları elde edilebilir.

Pulko Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Posta Pulları Kataloğu,
2006, İstanbul 2006.

Sessiz/Sesli Sinema ve Film Görüntüleri, Video Kayıtları

Dönemin olaylarını ve toplumun çeşitli yönlerini yansıtan, döneminde veya hemen ardından çekilmiş sesli/sessiz filmler, görsel kaynaklar arasında değerlendirilmektedir. Arşivlerde çok az karşılaşılan veya hiç karşılaşılamayan bu görüntü türleri, tarihi bilgi üretme açısından üzerinde hiç çalışılmamış kaynaklardır. Benzer şekilde, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, özellikle Halkevlerinin aktif olduğu dönemde sahnelenmiş tiyatro ve oyunları da bu kategoriye dahil etmek mümkündür. Bu tür kaynaklar arşivlerde yok denecek kadar az olmakla birlikte, sözlü bilginin daha yaygın olduğu bir topluma verilmek istenen mesajları anlamak bakımından önemlidir. Video kayıtları da tarihçiler için önemlidir. Ancak, arşivlerde özellikle Cumhuriyetin kuruluşu ve ilk yıllarına ait bu tür görüntüler az sayıdadır.

Tablo, Resim, Gravür ve Minyatürler

Cumhuriyetin ilk yıllarında, sanatçılar tarafından yapılmış tablo, resim, gravür, minyatür vb. görsel materyaldir. Dönemin sanatçıları tarafından yapılan bu eserler, dönemin sanat anlayışı ile birlikte, sanat aracılığıyla topluma verilemek istenen mesajları tespit etmek için değerlendirilmesi gereken önemli görsel kaynaklardır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapılan, Atatürk ve diğer önde gelen devlet adamlarının portreleri, ilgili şahısların toplum nazarında yaratılmak istenen imajlarını tasvir etmede kullanılır.

Sözlü Kaynaklar

Olaylara müdahil olan veya şahit olanların, olaylar hakkında verdiği sözlü bilgilerin, sözlü veya yazılı kayıtları bu gruba dahil edilmektedir. Bu tür veriler, görsel materyaller gibi, tarih araştırmacılarının daha az kullandıkları materyal grubunu oluşturur. Güvenilirlik açısından bakıldığında ise, sözlü kaynaklar, beklide, tarihi veriler içerisinde en az itimat edilenidir. Bunun nedeni bütünüyle şahsi görüşleri ifade etmesi, dolayısıyla, nesnellikten uzak olmasıdır. Veri güvenilirliğinin düşük olması, verinin geçerliliğini de etkilemekte, bu da kullanımını azaltmaktadır. Yine de, sözlü kaynaklar, belli sınırlamalar dahilinde, tarih araştırmalarında kullanılması gereken veri grubunu oluşturur. Sözlü kaynaklar üç grup halinde ele alınabilir:

1. Dönemi Yaşayanlar ve Şahitlerle Yapılan Mülakatlar ve Sohbetler
2. Ses Kayıtları
3. Telefon Kayıtları

Dönemi Yaşayanlar ve Şahitlerle Yapılan Mülakatlar ve Sohbetler

Milli Mücadele, Cumhuriyetin ilk yılları ve Atatürk'ün ölümüne kadar olan sürecin tamamını veya bir bölümünü yaşamış, halen hayatta olan şahısların, yaşadıkları döneme ilişkin verdiği bilgiler, önemli tarihi kaynaklar arasındadır. Bu şahıslardan yalnızca çok

azının günümüzde hayatta olduğu düşünülürse, şahitliğin insan ömrü ile sınırlı olduğu görülür. Sözü edilen şahıslardan, mülakatlar ve sohbetler yoluyla bilgi alınmaktadır. Mülakat yapımında, mülakat yapılan kişinin yaşı, sağlık durumu, hafızası önemlidir. Mülakatların sağlıklı biçimde yapılması için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Özellikle yaşlı kişilerle yapılan mülakatlarda unutulmuş, yalan veya yanlış söylenmiş sözlerin doğruluğunu kontrol etmek üzere geliştirilen tekniklere başvurulmalıdır.

Tarih Sohbeti, Cemal Kutay, Halk Matbaası, İstanbul 1966.

Atatürk'le Dil Sohbeti, Abdülkadir İnan, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1968.

Ses Kayıtları

Bu gruba, önemli şahıslar ve devlet adamları tarafından törenler, açılışlar (meclis açılışları), kongre ve toplantılarda çeşitli vesilelerle yapılmış konuşma, beyanat ve irad edilen nutukların ses kayıtları dahil edilmiştir. Bu tür ses kayıtlarına, bazı arşivlerde, oldukça sınırlı sayıda ulaşmak mümkündür. Döneminde yapılan radyo konuşmalarının kayıtları da, bu gruba dahil edilebilir. TRT Ankara Radyosu kurum arşivinde, Cumhuriyetin ilk yıllarına ait radyo kayıtları saklanmaktadır. Kurum arşivi olması sebebiyle araştırmacıya özel izinle açılmaktadır.

Atatürk'ün 10 uncu Yıl Nutkundaki Konuşmasının Ses Bandı Kaydı, 29 Ekim 1933, TRT Ankara.

Telefon Kayıtları

Dönemin önemli şahsiyetleri ve devlet adamları arasında yapılan telefon konuşmalarının kayıtları bu gruba dahil olur. Ancak, Cumhuriyetin ilk yıllarında, teknolojik yetersizlik nedeniyle, arşivlerde çok az veya hiç mevcut olmayan kaynak türüdür. Günümüze doğru yaklaştıkça, bu tür kaynaklarda artış görülür.

Kütüphanelerde Yer Alan Kaynaklar

Bu gruba, tamamen orijinal nitelikte olan, asıl nüshaları arşivlerde saklanan veya şahısların elinde bulunan yazılı-basılı materyal üzerinden yapılan yayınlar dahil edilmiştir. Birinci elden kaynaklar arasında değerlendirilen bu eserlerin belli başlı türleri aşağıda sıralanmıştır.

1. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Önemli Konuşmaları
2. Atatürk'ün Vecizeleri (Özdeyişleri)
3. Biyografiler ve Otobiyografiler
4. Devlet Büyüklerinin Söylev ve Demeçleri
5. Döneme ait Kanun ve Yönetmelikler
6. Hatıralar (Hatırat)
7. Her Çeşit Edebi Eser (Şiir, Hikâye, Roman)

8. İstatistik Kayıtları

9. Kongre ve Seminer Notları ve Tutanakları

10. Kronolojiler ve Kronolojik Bilgiler

11. Milli Mücadele Anekdotaları, Hikâyeleri ve Fıkraları

12. Yabancı Yayınlar

13. Yıllıklar, Almanaklar ve Anallar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Önemli Konuşmaları

Söylev (nutuk, hitabe) belli bir görevle yükümlü bir konuşmacının, bir tören veya önemli bir toplantıda, dinleyicilere seslenerek yaptığı etkileyici, dinleyicileri inandırma amacını güden, kesin kurallara göre yapılanmış, hitaplardır. Demeç ise, kamuoyunu aydınlatmak için, yetkili bir kimsenin, yayın organlarına yapmış olduğu sözlü veya yazılı açıklamadır. Bu, söylev ve nutuktan farklı anlam taşımaktadır. Atatürk'ün muhtelif yer ve zamanlarda, özellikle Milli Mücadele yıllarında, kongre ve TBMM açılışlarında, Türk ordusuna, gençlere, halka, bazı meslek gruplarına yapmış olduğu ve çeşitli mesajları aktarmayı hedeflediği söylev ve demeçleri mevcuttur.

Nutuk, Mustafa Kemal Atatürk, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III Ciltler, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989-1990.

Atatürk'ün Vecizeleri (Özdeyişleri)

Vecize (özdeyiş) herhangi bir konuda söylenen derin, anlamlı, kısa ve özlü sözdür. Bir sorun konusunda bilinmesi gerekeni birkaç sözcükle özetleyen ifadeler, günlük yaşamla ilgili sıradan bir gerçeği ifade eden kısa cümlelerdir. Atatürk'ün muhtelif zamanlarda, Milli Mücadele, Cumhuriyet, bağımsızlık, hürriyet, özgürlük, inkılâplar, din, laiklik, milliyetçilik, dış politika, medeniyet, milliyetçilik vb. konularda, değişik yer ve zamanlarda çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu kısa ve özlü sözler, ifadeler, anlatımlar ve deyişlerdir.

Atatürk'ün Ordu ve Askerlik ile ilgili Vecizeleri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Atatürk ve Vecizeleri, Hava Kuvvetleri Basımevi, Eskişehir 1961.

Biyografiler ve Otobiyografiler

Biyografi, önemli şahısların hayat hikâyelerini konu alan, uzmanlar tarafından incelemeler sonucunda yazılan eserlerdir. Biyografiler, özellikleri gereği, bir şahsı tekil biçimde ve onu merkez alarak anlatım yapar. Bu nedenle, biyografisi yazılan şahsın önemi ve olaylardaki rolü kolayca abartılabilir. Biyografi yazarının, ilgili bütün belgeleri görmesi, yakınları ile görüşmeler yapması ve dönemindeki olayları çok iyi bilmesi gerekmektedir. Milli Mücadele ve Atatürk dönemine damgasını vurmuş önemli şahısların ve devlet adamlarının hayat hikâyelerini anlatan, genellikle şahsın ölümünden sonra kaleme alınmış biyografileri mevcuttur.

Otobiyografi, bir şahsın kendisi tarafından yazılmış hayat hikâyesidir. Rönesans İtalya'sının bir icadı olan otobiyografi, sanatçılar, yazarlar ve daha ziyade siyasetçiler tarafından benimsenmiştir. Benimsenmesinin temel nedeni, içerisinde anılara yer verilmesi ve ilk elden anlatımıdır. Yazarın kendi kişiliğini ön plana çıkardığı, otobiyografiler, zihniyete ve değerlere ilişkin pek çok konunun öğrenilmesinde önemli kaynaklardır. Ancak, olayların birebir kaydı anlamında alındığında, çok da geçerli olmayabilir, tahrifat derecesinde seçicilik arz edebilir.

Celal Bayar: Bir Türk'ün Biyografisi, Cemal Kutay, Onan Matbaası, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara.

Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Devlet Büyüklerinin Söylev ve Demeçleri

Atatürk haricindeki devlet büyükleri, yöneticiler, asker ve sivil şahıslar tarafından, muhtelif ortamlarda yapılan konuşmalar verilen demeçlerdir. Basılı hale getirilen bu tür konuşmalar, tarih araştırmaları için, özellikle siyasi söylem çalışmalarında önemli kaynaklardır.

Milli Şefin Söylev, Demeç ve Mesajları, İsmet İnönü, Derleyen: Kadri Kemal Kop, Akay Kitabevi, İstanbul 1945.

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri 1919-1946, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Döneme Ait Kanun ve Yönetmelikler

Döneminde yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan, tüm yasal mevzuat, kanunlar, yönetmelikler ve yönergeler bu gruba dahil edilmiştir. Bütün bu kanunlar ve hukuki mevzuat *Düstur* adıyla yayınlanmıştır. İlki 1863 yılında yayınlanan ve 12 Eylül 1982 yılına kadar devam düsturlar, kanun mecmuası niteliğindeki resmi yayınlardır. Beş tertip halinde yayınlanan *Düsturda* kanun ve tüzükler, devletin taraf olduğu anlaşmalar ve sözleşmeler, imtiyazlar, TBMM'nin kanunların yorumu ile ilgili kararları, bakanlar kurulunca onaylanan sözleşmeleri, Danıştay kararları ve içtihadı birleştirme kararları bulunmaktadır. (Yalçın, 2004:73-77) Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ait meclis kararları, kanunlar, talimatlar, tefsirler, kararnameler ve nizamların yayınlandığı Sicill-i Kavanin, düstur benzeri gayri resmi yayınlardır. TBMM'nin çıkardığı kanunlar ve tefsirlerin yer aldığı *Kavanin Mecmuası* (Kanunlar Dergisi) de Cumhuriyet döneminde çıkarılmaya başlanmıştır (23 Nisan 1920).

Hatıralar (Hatırat)

Anılar (hatırat) şahıslar tarafından, geçmiş yıllarda yaşanmış olayları anlatmak üzere kaleme alınan yazılan eserlerdir. Esas itibarıyla, siyasi hayatın içerisinde bulunmuş şahıslar tarafından kaleme alınan ve genellikle yazarın ölümünden sonra

(bazen çok uzun yıllar sonra) yayımlanması planlanan kişisel yazılardır. Anıların geçmiş dönemlerdeki en önemli fonksiyonu, zamanında kamuoyuna açıklanması uygun bulunmayan olayları ve görüşleri kaydetmektir. Bundan dolayı hatırat okumak, genellikle sıradan yazılmış bir otobiyografi okumaktan daha zevklidir (Gürün, 1996:227-231).

İstiklal Harbi, Kazım Karabekir, 5 cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

İstiklal Harbi Hatıratı, (5. Kısım), İzzeddin F. Çalışlar, Askeri Matbaa, İstanbul 1932.

Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları, Ali Fuat Cebesoy, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1957.

Her Tür Edebi Eser (Şiir, Roman, Hikâye)

Edebi eserler, dönemindeki insanlara ve gelecek kuşaklara hitaben yazılmış olan tarihçilerin çoğu zaman fazla müracaat etmediği yaratıcı yazılardır. Bunlar arasında en belirgin olanları roman, piyes ve şiirlerdir. Tarihi romanlar, şiirler ve oyunların, konu aldıkları döneme ilişkin tarihi belge olarak hükmü olduğu söylenemez. Ancak, bu tür edebiyat ürünleri, yazarın yaşadığı toplumsal ve düşünsel ortam hakkında fikir verir, hatta çoğu zaman fizikî ortama ilişkin canlı tasvirler de sağlar.

Atatürk Hayatı: Hatıralar, Seçme Şiir ve Yazılar, Necdet Güneşoğlu, Örnek Matbaası, Ankara 1954.

Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, 1964.

İstatistik Kayıtları

İlgili döneme ait nüfus kayıtları, illere ve bölgelere göre tutulmuş doğum ve ölüm kayıtları, savaşlarda verilen şehit, gazi ve yaralı durumları ile ilgili istatistiksel kayıtlar ve bilgilerdir. Toplum yapısı ve demografik konulara ilişkin araştırmalarda istatistik kayıtlarına mutlaka müracaat edilmelidir.

Harici Ticaret Yıllık İstatistik Yıl 1931, , Ankara 1930.

Maarif İstatistikleri No: 26, 1923-1932, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.

Kongre ve Seminer Notları ve Tutanakları

Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin kuruluşundan sonra gerçekleştirilmiş kongre, seminer, toplantı, sempozyum ve konferanslarda tutulan notlar ve kayıtlardır. Bu tür orijinal belgelere dayalı olarak hazırlanan yayınlar mevcuttur.

Sivas Kongresi Tutanakları, Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1969.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923, Afet İnan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989

Kronolojiler ve Kronolojik Bilgiler

Kronoloji, belirli dönemde yaşanmış olayları, yalnızca oluş sırasına göre anlatan bir tarih anlatım türüdür. Kronolojilerde, seçilip ayıklanarak bir bütün haline getirilmiş olaylar silsilesi sunulur. En belirgin önyargısı, yazarlarının kendi dönemleri hakkında

anlatmaya değer buldukları olayları kapsamalarıdır. Oysa, onların anlatmaya değer bulunduğu konular, bugünkü tarihçiler ve araştırmacılar için o kadar da ilgi çekici olmayabilir.

Türk İnkılâbı Tarihi Kronolojisi, Gotthard Jaeschke, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul 1939.

Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Gotthard Jaeschke, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970.

Milli Mücadele Anekdotaları, Hikâyeleri ve Fıkraları

Döneminde yaşamış olayları ele alan, olayın kahramanlarının çoğu zaman belli olduğu kaynaklardır. Özellikle Milli Mücadele döneminde yaşanan önemli gelişmeleri ve halkın durumunu yansıtan, zaman zaman abartılı unsurları da içeren fıkra, hikaye ve anekdotlar bu gruba dahildir. Döneme ait bu türden çok sayıda basılı eserler mevcuttur.

Atatürk'ün Nüktesi, Fıkraları, Hatıraları, Hilmi Yücebaş, Kültür Kitabevi, İstanbul 1963.

Yabancı Yayınlar

Sözü edilen döneme ait, esas itibarıyla o dönemi yaşamış yabancı yazarlar, basın organları, devlet adamları, siyasetçiler ve tarihçiler tarafından kaleme alınmış eserlerdir. Döneme şahid olmayan şahısların, arşiv belgelerine dayalı olarak hazırladığı yayınlar da bu kategoriye dahil edilebilir.

Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, S. I. Aralov, Burçak Yayınevi, İstanbul 1967.

Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, Gotthard Jaeschke, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.

Yıllıklar, Almanaklar ve Anallar

Yıllıklar, bir yıl içerisinde gelişen olayların tarih sırasına göre anlatıldığı kaynaklardır. Aslında, yıllıklar, almanaklar ve anallar amaçları bakımından birbirinin benzeri hatta aynı olan kaynaklardır. Almanaklar, çeşitli alanlarda öğretici bilgilere ve tahminlere yer veren, halka yönelik bir edebiyat türüdür. Almanaktaki takvim bir önceki yılın olaylarını hatırlatır. Özdeyiş ve atasözleri ile zenginleştirilerek, ders alınacak olaylarla, toplumu ilgilendiren olayların dökümünü verir. Bu gruptaki kaynak ve eserlerde, döneme ilişkin önemli, iz bırakan olayların tarihsel bir zaman ve oluş sırasına göre anlatılması, yani olayların kişilere veya konulara göre değil de zamana bağlı olarak açıklanması, her bir konunun tüm ayrıntılarıyla birlikte, vuku bulunduğu yıl içerisinde ele alınması önem taşımaktadır.

İstatistik Yıllığı 1930, Ahmet İhsan Matbaası, Ankara, 1930.

T.B.M.M. Yıllığı, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1931.

Cumhuriyet Resimli Almanak 1937, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937.

Müzelerde ve Müze Dışında Sergilenen Eserler

Milli Mücadele ve Atatürk döneminde kullanılan, günümüze kadar ulaşan her türlü araç, gereç, silah, malzeme ve teçhizatı konu alan, çoğunlukla bu amaçla hazırlanan müze ve benzeri mekânlarda sergilenen materyaldir. İlgili dönemde veya hemen sonrasında yapılan ve açık alanlarda sergilenen anıt, heykel, ve kabartmalar da bu gruba dahil edilmiştir. Üç boyutlu görsel materyal diyebileceğimiz, olaylar esnasında kullanılan veya sonradan inşa edilen bu gruptaki nesneler araştırmacılara, dönemin olaylarını ve fiziki şartlarını anlayabilmeleri için dolaysız veriler sunar.

Müze dışı ortamlarda sergilenen anıt, heykel ve kabartmalar, yapıldıkları dönemin sanatını ve sanat aracılığıyla topluma verilmek istenen mesajları yansıtan önemli eserlerdir. Toplumsal değişimi, yeniliklerin halka benimsetilmesinde takip edilen yöntemleri izlemek için başvurulması gereken önemli kaynaklardır. Ancak, bu tür sanatsal değeri olan eserleri değerlendirenler, genellikle sanat tarihçileridir.

Üç boyutlu görsel veri grubuna dahil olan materyallerden, müzelerde ve müze dışı ortamlarda sergilenenlerden bazıları şunlardır: Anıt, heykel ve kabartmalar, askeri teçhizat, askeri üniforma kıyafet ve madalyalar, Atatürk'ün özel eşyaları, çeşitli alet eşya araç-gereç ve malzemeler, eğitimle ilgili kayıtlar ve okul eşyaları, eski hüviyet cüzdanları, kağıt ve madeni paralar, motorlu araçlar, sancak, bayrak ve flamalar, cephane, mühimmat, silah, tabanca, tüfek ve toplar, mermiler ve mermi kovanları.

Sonuç

Tarihi olayların önce anlaşılması, sonra da açıklanmasında, tarih araştırmacısının başarısını belirleyen, beklisi de en önemli etken kullandığı kaynaktır; kaynağın türü, çeşitliliği ve bu kaynakları değerlendirirken istifade ettiği metoddur. Kaynakların adeta kutsandığı 19. yüzyıl artık çok gerilerde kalmış olsa da, günümüz tarihçiliğinde, ilgili kaynak kullanmadan veya az kullanarak ciddi bir tarih araştırması yapılamayacağı da anlaşılmıştır. Kaynağın az olduğu belli alanlarda, boşluğu teorinin doldurması beklenebilir, bu alanlarda teori yönelimli çalışmalara ağırlık verilebilir. Ancak, Milli Mücadele ve Atatürk dönemi için, böyle bir durum söz konusu değildir. Veri bolluğunun yanı sıra, tür ve çeşit konusunda sıkıntı mevcut değildir.

Tarihi kaynaklar, geçmişteki olaylardan, insan faaliyetlerinden geriye kalan izlerdir. Tarihçi bu izler üzerinden giderek, geçmişini yeniden inşa eder. Dolayısıyla, üzerinde çalıştığı izler ne kadar çeşitli ve çok olursa, tarihçinin geçmiş olayları inşa etme süreci, aslına o kadar uygun olur. Bir tarihçinin tek başına bütün kaynak türlerini değerlendirmesinin mümkün olmadığı da bir hakikattir. Bunun üstesinden gelmek için,

farklı kaynak grubu üzerine çalışan diğer alanlardaki araştırmacıların çalışmalarının sonuçlarından istifade edebilir. Bu yaklaşımla, tarihçi yazılı kaynakların yanı sıra, sözlü ve görsel kaynakları da araştırmasına dâhil etme imkânı bulur. Milli Mücadele ve Atatürk dönemi henüz çok uzak bir dönem olmadığı, yakın dönem tarihi kapsamına girdiği için, araştırmalarda kullanılacak kaynakları çeşitlendirmek pek de zor değildir. Yukarıdaki çalışmadan bu maksatla istifade edilebilir.

Kaynakça

- Acun, F. (2004). Görsellik ve Yakın Dönem Tarihi Araştırmalarında Kullanımı. *Kebikeç*, 18. 95-118.
- Gürün, K. (1996). Tarih ve Hatırat. *Belleten*, LX (227), 227-231.
- Higha, J., L. Krieger ve F. Gilbert. (1965). *History, The Development of Historical Studies in the United States* New Jersey: USA.
- Holloway, S. W. F. (1967). History and Sociology: What History is and What it Ought to be. *Studies in the Nature and Teaching of History* (s.1-25). W. H. Burston and D. Thompson. (ed.) London.
- Yalçın, S. (2004). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Kaynaklar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.